

ZEHRA ALISPAHIĆ

Kategorija pravilne množine u kur'anskom tekstu

Zehra Alispahić

vanredna profesorica na
Katedri za filologiju Kur'ana
zehra.alispahic@fin.unsa.ba

Stručni rad

Primljeno: 6. 10. 2024.
Prihvaćeno: 4. 12. 2024.

Ključne riječi

broj, množina, pravilna
množina muškog roda,
pravilna množina ženskog
roda, Kur'an, arapski jezik

Sažetak

Arapski jezik u kontekstu govora o gramatičkoj kategoriji broja razlikuje jedninu (الإفراد), gramatičku kategoriju dvojine ili duala (التثنية) i množinu (الجمع). U pogledu množine razlikuju se dvije vrste množine: pravilna (الجمع السام) i nepravilna (الجمع المكثر). Kod pravilne množine razlikujemo pravilnu množinu muškoga roda (جمع المذكر السالم) i pravilnu množinu ženskog roda (جمع المؤنث السالم). Ovaj rad fokusira se na kategoriju pravilne množine muškog i ženskog roda. Budući da je distribucija imena u pravilnoj množini muškog i ženskog roda u tekstu Kur'ana Časnog impozantna, fokus ovoga rada je na najfrekventnijim primjerima u kur'anskom tekstu, njihovoj identifikaciji, utjecaju na strukturu ajeta, zvukovnu nadnaravnost Kur'ana i ritam ajeta. Zbog svoje morfološke i značenjske osobenosti značajan broj primjera pravilne množine muškog i ženskog roda u Kur'anu ima značajnu ulogu u oblikovanju stila, jasnoće, kohezivnosti i koherentnosti kur'anskog teksta i poruke.

The Category of Regular Plural in the Qur'anic Text

الجمع السالم في النصّ القرآني

Keywords:

number, plural, regular masculine plural, regular feminine plural, Qur'an, Arabic language

الكلمات المفتاحية:

العدد، الجمع، جمع المذكر السالم، جمع المؤنث السالم، القرآن الكريم، اللغة العربية

Abstract:

In the Arabic language, the grammatical category of number distinguishes singular (الإفراد), dual (الثنائية), and plural (الجمع). Within the plural category, two types are identified: regular (الجمع السالم) and irregular (الجمع المكسر). Regular plural forms are further divided into the regular masculine plural (جمع المذكر السالم) and the regular feminine plural (جمع المؤنث السالم). This paper focuses on the category of regular plural in both masculine and feminine forms. Given the extensive occurrence of nouns in regular masculine and feminine plural forms within the Qur'anic text, this research highlights the most frequent examples, examining their identification, impact on the structure of verses, the phonetic miraculousness of the Qur'an, and the rhythm of its verses. Due to their morphological and semantic distinctiveness, a considerable number of regular masculine and feminine plural forms in the Qur'an play a pivotal role in shaping the style, clarity, cohesion, and coherence of the Qur'anic text and its message.

الملخص:

في سياق عدد الأسماء تميّز اللغة العربية بين الأفراد والثنائية والجمع. وفيما يخصّ الجمع نفقّ في اللغة العربية بين الجمع السالم والجمع المكسر، بينما نفقّ فيما يخصّ الجمع السالم بين جمع المذكر السالم وجمع المؤنث السالم. ويرتكز هذا البحث في الجمع السالم المذكر والمؤنث. وبما أن توزيع الأسماء في الجمع السالم المذكر والمؤنث جليل في نصّ القرآن الكريم، يرتكز هذا البحث في أكثر الأمثلة ورودا في النصّ القرآني وتحديدها وتأثيرها في تركيب الآيات وإعجاز القرآن الصوتي وإيقاع الآيات. ولخصوصيته الصرفية والدلالية لعدد كبير من الأسماء في الجمع السالم المذكر والمؤنث في القرآن الكريم دور مهمّ في تشكيل الأسلوب ووضوح وتماسك وترابط النصّ القرآني ورسالته.

Uvod

U lingvistici se pitanje broja definira kao gramatička kategorija upotrijebljena u analizi klasa riječi koje pokazuju takve kontraste kao što su jednina (singular), množina (plural), dvojina (dual) itd. Kontrasti uglavnom odgovaraju broju bića ili predmeta iz stvarnog svijeta na koje se riječi odnose, ali u lingvističkim diskusijama skrenuta je pažnja na probleme koji se javljaju pri predlaganju svake takve pojednostavljene korelacije jer imenica, recimo, može da ima oblik jednine ali da se odnosi na više pojmova i obrnuto.¹ Množina (plural, الجمع) je gramatička potkategorija unutar kategorije broja. Većina svjetskih jezika razlikuje kategoriju množine. Manji broj, poput korejskog ili kineskog, nemaju množinu pa je ona implicirajuća. Množina je najčešće pravilna kada jednina kao osnova iz koje se izvodi dodavanjem sufiksa ne mijenja svoj oblik. Postoje i nepravilne množine kod kojih se mijenja struktura riječi u odnosu na jedninu. Množine nekih riječi ponekad nastaju od posve drugog korijena. Tvorbeni oblici pravilnih množina u velikom broju jezika su jednostavni i sufiksarne su prirode. Tako npr. bosanski jezik pravilnu množinu muškog roda formira dodavanjem vokala *i* na riječ u jednini dok se pravilna množina ženskog roda formira zamjenom vokala *a* u *e* na kraju riječi. U engleskom jeziku pravilna množina se izvodi dodavanjem sufiksa *s* ili *es*. U turskom jeziku množina se izvodi dodavanjem sufiksa *ler* ili *lar* i sl.

Kod imenskih riječi množina, u većini jezika, upućuje na dva i više bića, predmeta ili pojava. U ovisnosti od jezika, množinu susrećemo kod promjenljivih vrsta riječi: imenica, zamjenica, pridjeva i glagola. Pridjevski i glagolski oblici množina u rečenici uvjetovani su, ponekad, množinom subjekta.

Arapski jezik je jedan od rijetkih svjetskih jezika koji u kontekstu govora o gramatičkoj kategoriji broja uz jedninu (الإفراد) i množinu (الجمع) poznaje i gramatičku kategoriju dvojine ili duala

1 V. Dejvid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, (preveli Ivan Klajn i Boris Hlebec), Beograd: Nolit, 1988, str. 35–36.

(الثنائية). To je razlog što se u tradicionalnim definicijama množine u arapskom jeziku navodi da je to „ime koje predstavlja tri i više ili ono što je brojnije od dva“.² U ovim definicijama najčešće su se razilazili arapski gramatičari i lingvisti. Neki smatraju da se u arapskom jeziku javila kategorija dvojine nakon kategorije množine što je dovelo do postojanja dviju definicija množine u arapskom jeziku. Otuda prva definicija kaže da je množina sve ono što je brojnije od jedan, odnosno da je množina već i broj dva, dok je u drugoj množina sve ono što je brojnije od dva.³ Obje definicije su tačne i među njima nema kontradiktornosti. Razlika je u tome što je prva definicija množine, vjerovatno, nastala u vremenu prije nego što se u arapskom jeziku pojavila kategorija dvojine.⁴ U ovome radu, na korpusu Kur’ana Časnog, metodom identifikacije i statističke predodžbe, promatrali smo distribuciju pravilne množine muškog i ženskog roda, njezin utjecaj na strukturu ajeta, zvukovnu nadnaravnost Kur’ana i ritam ajeta i kohezivnost i koherentnost kur’anske poruke.

Napori lingvista u proučavanju množine

Proučavanje množine u arapskom jeziku zauzima posebnu pažnju kod tradicionalnih ali i kod lingvista modernog vremena. Ponekad su to naslovi koji zajedno tretiraju jedninu, dvojину i množinu poput Abū ‘Ubayda (u. 210. po H.) koji je napisao knjigu *Al-ğam’ wa al-tatniya*⁵, ili Abū Zayd al-’Anšārī (u. 215. po H.) koji je napisao knjigu *Al-wāḥid wa al-ğam’ wa al-tatniya*⁶. Većina arapskih gramatičara su u svojim knjigama posebna poglavlja ili odjeljke posvetili kategoriji množine, pravilne množine muškog roda i pravilne množine ženskog roda, njihovih dodataka

2 Muṣṭafā al-Ġalāyīnī, *Ġāmi’ al- durūs al-‘arabiyya*, II, Bejrut: Al-Maktaba al-‘ašriyya, 2005, str. 183.

3 ‘Abulḥāliq ‘Uḏayma, *Dirāsāt li ‘uslūb al-Qur’ān al-Karīm*, al-Qāhira: Dār al-ḥadīṭ, 1972, II, IV, str. 224–225 (pdf izdanje).

4 V. Zehra Alispahić, „Kategorija dvojine u kur’anskom tekstu“, Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka, Sarajevo, 2023, str. 189–204.

5 Ḥusayn Naṣṣār, *Al-mu’ğam al-‘arabī naš’atuhū wa taṭawwuruhu*, Dār Miṣr li al-ṭibā’a, al-Qāhira, b.g.i.I. str. 171 (<https://bayanbox.ir/view/8759522715327155077/nassar1.pdf>).

6 Ibid.

i nepravilne množine. Gramatičari poput Sībawayha, al-Farrā', al-Mubarrida, 'Uḏayme, množini nisu posvetili posebna poglavlja ali su je tretirali na različitim mjestima i kroz brojne druge gramatičke teme.⁷ Tradicionalni i moderni udžbenici, knjige i poglavlja posvećeni ovoj temi ukazuju na morfološku transparentnost kategorije pravilne množine preko nastavaka *ūna* i *īna*, za muški rod i *ātu(n)* i *āti(n)* za ženski rod. Imena navedena u pravilnoj množini muškog i ženskog roda otvaraju i polja različitih interpretativnih potencijala pojedinih riječi. Obilje primjera pravilnih množina prati ustaljeno gramatičko pravilo kongruencije u rečenici ili u ajetu. Kur'anski primjeri koji ne slijede to pravilo otvaraju prostor za različita tefsirska tumačenja i interpretacije što predstavlja zasebnu temu.

U bosanskohercegovačkoj *Gramatici arapskog jezika*, Teufik Muftić o množini govori u dijelu morfologije i poglavlju posvećenom imenima i broju imena i fokusira se samo na morfološke osobenosti i tvorbene oblike pravilne množine muškog i ženskog roda i nepravilne množine imena.⁸ Poglavlja o množini prisutna su i u drugim gramatikama i udžbenicima arapskog jezika koji su objavljivani tokom 20. stoljeća u Bosni i Hercegovini.⁹

Vrste, značenja i obilježja množine u arapskom jeziku

U arapskom jeziku razlikuju se dvije vrste množine: pravilna („zdrava“ pluralis sanus الجمع السالم ili الجمع الصحيح ili جمع السلامة ili الجمع المصتح) i nepravilna (izlomljena, pluralis fractus, الجمع المكسر

7 Npr. Abū Bišr 'Amr bin 'Uṭmān bin Qanbar Sībawayh, *Kitāb Sībawayh*, taḥqīq wa šarḥ 'Abdusselām Muḥamad Hārūn, Maktaba al-Ḥānḡī, al-Qāhira, 1988, III, str. 392–410, 567–631. (pdf izdanje) i 'Abulḡhālīq 'Uḏayma, *Dirāsāt li 'uslūb al-Qur'ān al-Karīm*, Dār al-ḡadīt, II, str. 276. (pdf izdanje).

8 Teufik Muftić, *Gramatika arapskog jezika*, Sarajevo: Federacija Bosne i Hercegovine, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Izdavačka kuća Ljiljan, 1999, str. 208–232.

9 O udžbenicima arapskog jezika u nastavi u različitim periodima vidi u: Trnka-Uzunović, Amira (2021). *Arapski jezik u nastavi u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1992.*, U: H. Younus i sar., ur. *Arapski jezik u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Kulturni centar "Kralj Fahd", Sarajevo, 41–66, Alispahić, Zehra (2023). *At-Takallum – najsvremenija serija udžbenika arapskog jezika u medresama*, Novi Muallim, Udruženje Ilmije, Sarajevo, jesen 2023, god. XXIV, 3–11.

ili جمع التکسیر).¹⁰ U gramatičarskoj i udžbeničkoj literaturi pronalazimo manje ili više slične definicije množine u arapskom jeziku kojima je zajedničko da ime u množini zamjenjuje tri i više (jedinki iste vrste) uz dodatak na kraju riječi poput كَاتِبُونَ و كَاتِبَاتٌ ili se izvodi promjenom oblika jednine poput: كُتِبَ، رَجَالٌ، عُلَمَاءٌ pa se otuda dijeli na pravilnu i nepravilnu.¹¹ Pravilna množina, *ġam' sālīm*, dobila je ime u arapskom jeziku zato što zadržava oblik jednine bez ikakvih promjena dodajući mu nakon reduciranja nunacije tvorbene nastavke و wāw i ن nūn ili ي yā i ن nūn poput مُؤْمِنُونَ و مُؤْمِنَاتٌ ili ا elif i ت tā poput مُؤْمِنَاتٌ و مُؤْمِنَاتٍ. Otuda govorimo o dvije vrste množine: pravilnoj množini muškog roda i pravilnoj množini ženskog roda.¹²

Pravilna množina muškog roda

Tvorbena oznaka pravilne množine muškog roda je wāw množine i nūn sa fethom – وَ (ūne) za nominativ koji se dodaje na osnovu imena u muškom rodu nakon odbacivanja nunacije kao u primjeru: قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ – *Ono što žele – vjernici će postići*,¹³ i yā' množine i nūn sa fethom – يَنْ (īne) u akuzativu i genitivu kao u primjeru: وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِّنَ اللَّهِ فَضْلًا كَثِيرًا – *I obraduj vjernike da će Allah na njih veliku milost prosuti*.¹⁴ Nastavak ūne i īne prema nekim gramatičarima nadomjestak je za dvije ili više riječi istog sadržaja i značenja povezanih veznikom wa.¹⁵ Konsonant n koji dolazi na kraju ovog nastavka s vokalom a ima funkciju zamjene za vokal i tenwin, npr. مُسْلِمُونَ (nominativ) muslimani i مُسْلِمِينَ (genitiv i akuzativ) muslimane, muslimanā. Konsonanti w i y su oznake množina a konsonant n zamjena za vokal i tenwin.¹⁶

10 T. Muftić, *Gramatika arapskog jezika*, str. 208.

11 M. al-Ġalāyīnī, *Ġāmi' al-durūs al-'arabiyya*, str. 183.

12 Ibid., 183.

13 Al-Mu'minūn, 1.

14 Al-'Aḥzāb, 47.

15 'Abbas Ḥasan, *Al-Naḥw al-wāfi*, Dār al-ma'ārif, al-Qāhira, I, al-ṭab'a 16, 2007, str. 137.

16 Mustafa Jahić, *Arapska gramatika u djelu al-Fawā'id al-'abdiyya Mustafe Ejubovića*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1428 / 2007, str. 378.

Nastavak *ūne* zamjena je za *dammu* koja je obilježje nominativa a nastavak *īne*, zamjena je za *fethu* i *kesru* koje su obilježja akuzativa i genitiva.¹⁷

Uvidom u tradicionalne ali i gramatike novijeg datuma iznosimo neke zajedničke dionice koje se odnose na imena koja imaju pravilnu množinu muškoga roda.¹⁸ Pravilnu množinu muškog roda imaju vlastite i druge imenice koje izražavaju svojstva vlastitih imena pod uvjetom da označavaju vlastita imena razumnih bića prirodnog muškog roda i da se ne završavaju na *t* ženskog roda (زَيْدُونَ، مُجْتَهِدُونَ) koje po potrebi mogu dobiti ili da mogu izražavati komparativno značenje (أَفْضَلُونَ¹⁹); lična imena u formi deminutiva (عَبِيدٌ جَ عَبِيدُونَ); odnosna imena (مَضْرِيٌّ جَ مَضْرِيُونَ). Ukoliko pridjev ne može primiti *t* za označavanje ženskog roda, a ne izražava ni komparativno značenje, ne može imati pravilnu množinu muškog roda (أَحْمَرٌ، صَبُورٌ، قَتِيلٌ).

U većini udžbenika i gramatika arapskog jezika nailazimo i na poglavlja označena kao „al-mulḥaq“ (المُلْحَقُ بِجَمْعِ المَذَكَّرِ) (السَّلَامِ) koji ukazuje na riječi koje se dekliniraju kao riječi u pravilnoj množini muškog roda a ne spadaju u tu kategoriju. Među njima su riječi: (sinovi) إِبْنٌ جَ بَنُونَ (priпадnici) أَهْلٌ جَ أَهْلُونَ (zemlje) أَرْضٌ جَ أَرْضُونَ (guske) إِوْرَةٌ جَ إِوْرُونَ (vlasnici) ذُوٌ جَ ذَوُونَ (svjetovi) عَالَمٌ جَ عَالَمُونَ (stvari) هُنَّ جَ هُنَّ (precima, davnim narodima) أَوْلَادٌ (vladaoци) أَوْلُو الْأَمْرِ (vlastodršci). U ovom odjeljku navode se i imenice ženskog roda koje se završavaju na *at* koje množinu izvode odbacivanjem nastavka za ženski rod i dodavanjem tvorbenog nastavka pravilne množine muškog roda: (vulkansko zemljište) حَرَّةٌ جَ حَرَوْنَ (sena) سِنَّةٌ جَ سِنُونَ (godina) رَيْثُونَ (pluća) رَيْثَةٌ جَ رَيْثُونَ (lopta, kugla) كُرَّةٌ جَ كُرُونَ (grupa) عِزَّةٌ جَ عِزَوْنَ (iskupina) عِزَّةٌ جَ عِزَوْنَ (laž) عِصَّةٌ جَ عِصَوْنَ.²⁰ U ovu skupinu spadaju i desetice od dvadeset do devedeset koje se dekliniraju

17 Ibid., 139.

18 Uporediti: T. Muftić, *Gramatika arapskog jezika*, str. 208–209, M. al-Ġalāyīnī, *Ġāmi' al-durūs al-'arabiyya*, str. 183–184, 'A. Ḥasan, *Al-Naḥw al-wāfi*, str. 138–147, M. Jahić, *Arapska gramatika u djelu al-Fawā'id al-'abdiyya Mustafe Ejubovića*, str. 378–379.

19 Komparativni oblici mogu imati i nepravilnu množinu.

20 Npr. T. Muftić, *Gramatika arapskog jezika*, str. 209.

kao riječi u pravilnoj množini muškog roda a ne spadaju u tu kategoriju: *عَشْرُونَ، ثَلَاثُونَ...تَسْعُونَ*.²¹ Ovdje se ubrajaju i složenice vlastitih imena koje množinu tvore sa *دَوو* npr. *جَدُّو سَيِّوَه* dok imena na oblik *عَبْدُ الْعَزِيزِ* prvi član genitivne veze stavljaju u množinu uz reduciranje konsonanta *n*: *عَبْدُو الْعَزِيزِ* Abdulazizi.²²

Pravilna množina ženskog roda

Tvorbena oznaka pravilne množine ženskog roda je *elif* i *otvoreno tā'* – *آت* (*ātu(n)*) za nominativ koji se dodaje na osnovu imena u ženskom rodu nakon odbacivanja nunacije kao u primjeru: *يَا عَسَىٰ رَبُّهُ إِن طَلَفَتْنَا أَن يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَنَّ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ* – *O Vjerovjesniče, kada ti dođu vjernice...*²³ i *elif* i *otvoreno tā'* – *آت* (*āti(n)*) za akuzativ i genitiv kao u primjeru: *عَسَىٰ رَبُّهُ إِن طَلَفَتْنَا أَن يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَنَّ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ* – *Ako vas on pusti, Gospodar njegov će mu dati umjesto vas boljih žena od vas; odanih Allahu, vjernica, poslušnih Allahu, pokajnica, koje se Allaha boje, koje poste, udovica i djevojaka.*²⁴ Mnogi tradicionalni gramatičari preferiraju da se ova množina zove „množina sa pridodatim elifom i *tā* a ne pravilna množina ženskog roda“ argumentirajući to činjenicom da njezina jednina ponekad može biti i riječ muškog roda²⁵ kao što je slučaj sa nekim infinitivima proširenih glagolskih vrsta, *إِسْتِخْرَاجٌ* – *إِسْتِخْرَاجَاتٌ*. Nastavak (*ātu(n)*) zamjena je za *dammu* koja je obilježje nominativa a nastavak (*āti(n)*), zamjena je za *fethu* i *kesru* koje su obilježja akuzativa i genitiva.²⁶

Uvidom u tradicionalne ali i gramatike novijeg datuma iznosimo neke zajedničke dionice koje se odnose na imena koja imaju pravilnu množinu ženskog roda.²⁷ Pravilnu množinu ženskog imaju vlastita imena žena, te ona muškaraca koja se završavaju na *t* ženskog roda u jednini npr. *جَدُّو سَيِّوَه*, *طَلْحَةُ*.

21 Npr. 'A. Ḥasan, *Al-Naḥw al-wāfī*, str. 149.

22 Npr. M. Jahić, *Arapska gramatika u djelu al-Fawā'id al-'abdiyya Mustafe Ejubovića*, str. 380.

23 Al-Mumtaḥina, 12.

24 Al-Taḥrīm, 5.

25 'A. Ḥasan, *Al-Naḥw al-wāfī*, str. 163.

26 Ibid., 164.

27 Uporediti: T. Muftić, *Gramatika arapskog jezika*, str. 209–210, M. al-Ġalāyīnī, *Ġāmi' al-durūṣ al-'arabiyya*, str. 186–188, 'A. Ḥasan, *Al-Naḥw al-wāfī*, str. 164–167, M. Jahić, *Arapska gramatika u djelu al-Fawā'id al-'abdiyya Mustafe Ejubovića*, str. 380–382.

طَلْحَاتٌ; imenice koje se završavaju *t* ženskog roda bez obzira da li su gramatičkog ženskog roda npr. شَجْرَةٌ جـ شَجَرَاتٌ (stablo); pridjevi (participi) za razumna bića ženskog roda npr. شَاكِرَةٌ جـ شَاكِرَاتٌ (zahvalna) i superlativna forma pridjeva za ženski rod npr. فَضْلَى جـ فَضْلِيَّاتٌ (najvrednija); imena slova npr. أَلِفٌ جـ أَلِفَاتٌ (elif); neka imena lunarnih mjeseci npr. شَوَّالٌ جـ شَوَّالَاتٌ (ševval); infinitivi s nastavkom *t* i svi infinitivi proširenih vrsta npr. رَحَلَةٌ جـ رَحَلَاتٌ (putovanje), انْقِلَابٌ جـ انْقِلَابَاتٌ (prevrat); deminutivi nerazumnih bića npr. كُتَيْبٌ جـ كُتَيْبَاتٌ (knjižica); poimeničeni participi muškog roda npr. مَخْلُوقٌ جـ مَخْلُوقَاتٌ (stvorenje); strane riječi muškog roda npr. شَادُرَوَانٌ جـ شَادُرَوَانَاتٌ (vodoskok).

Također, u većini udžbenika i gramatika arapskog jezika nailazimo i na poglavlja označena kao „al-mulḥaq“ (المُلْحَقُ بِجَمْعِ) (المؤنث السالم) koji ukazuje na riječi koje se dekliniraju kao riječi u pravilnoj množini ženskog roda sa određenim fonetskim i grafijskim promjenama a ne spadaju u tu kategoriju. Među njima su imenice ženskog roda koje se završavaju dugim elifom ženskog roda (ā') npr. صَحْرَاءٌ جـ صَحْرَاوَاتٌ (pustinja) ili koje se završavaju kratkim elifom ženskog roda (ā) npr. ذِكْرَى جـ ذِكْرِيَّاتٌ (uspomena); mnoge imenice muškog roda bez nepravilnog plurala npr. حَيَوَانٌ جـ حَيَوَانَاتٌ (životinja); حَيَاةٌ جـ حَيَوَاتٌ (život); imenice poput: صَلَاةٌ، زَكَاةٌ، نَوَافَةٌ uz reduciranje *t* za ženski rod postojeći *elif* mijenjaju sa *wāw* ili *yā* u ovisnosti od osnove tako da množina glasi: صَلَوَاتٌ، زَكَوَاتٌ، فِتْيَاتٌ، نَوِيَّاتٌ.²⁸

U ovom radu dotakli smo se samo nekih fonetskih i morfoloških promjena na koje smo nailazili tokom markiranja potrebnih primjera. U kontekstu kur'anskog korpusa, brojnost primjera pravilne množine muškog i ženskog roda stvara harmonične zvučne obrasce koji olakšavaju pamćenje i učenje Kur'ana Časnog i doprinose ljepoti emocionalnog doživljaja čitatelja i slušatelja. Morfološke obrasce pravilnih množina prati prepoznatljiva melodijska intonacija čime se naglašava važnost određenih riječi i poruka.

28 M. al-Ġalāyīnī, *Ġāmi' al-durūs al-'arabiyya*, str. 188–190.

Pravilna množina muškog roda na stranicama Kur'ana Časnog

Pažljivim nadnošenjem nad tekst Časnog Kur'ana uočavamo imponantnu distribuciju različitih primjera pravilne množine muškoga roda. Četiri kur'anske sure imaju imena u pravilnoj množini muškog roda: *al-Mu'minūn* (Vjernici), *al-Munāfiqūn* (Licemjeri), *al-Muṭaffifūn* (Oni koji na mjeri zakidaju), *al-Kāfirūn* (Nevjernici). Sura *al-Mu'minūn* ima 118 ajeta i od tog broja 58 ajeta završava se pravilnom množinom muškog roda u različitim padežima. Prvih nekoliko ajeta u kontinuitetu se završavaju pravilnom množinom muškog roda i u osnovi predstavljaju ključne osobine vjernika: حَاشِعُونَ – *ponizni (u svojim molitvama)*; مُعْرِضُونَ – *oni koji izbjegavaju (ono što ih se ne tiče)*; فَاعِلُونَ – *oni koji udjeljuju (milostinju)*; حَافِظُونَ – *oni koji čuvaju (stidna mjesta)*; غَيْرٌ مُلْتَمِسِينَ – *oni koji prijekor ne zaslužuju*; الْعَادُونَ – *oni koji u zlu pretjeruju*; رَاعُونَ – *oni koji o povjerenim obavezama i emanetima brinu*; الْوَارِثُونَ – *oni koji su dostojni nasljednici*; الْخَالِدُونَ – *oni koji će vječno boraviti (u Džennetu)*.

Naš pokušaj markiranja ajeta u kojima se nalazi neki od primjera pravilne množine muškog roda dovodi do zaključka da većina kur'anskih sura sadrži neki od primjera pravilne množine muškog roda. Iščitavanjem i markiranjem primjera pravilne množine muškog roda u kur'anskim surama primijetili smo da su najviše distribuirani u prvoj polovini Kur'ana Časnog, u dužim surama i u dužim ajetima. Sure sa najvećim brojem primjera pravilne množine muškog roda su: al-'A'rāf sa 19 primjera u nominativu, 41 primjer u genitivu i 40 primjera u akuzativu; al-Tawba sa 40 primjera u nominativu, 33 primjera u genitivu i 27 primjera u akuzativu; Yūsuf sa 15 primjera u nominativu, 23 primjera u genitivu i 13 primjera u akuzativu; al-Ḥiğr sa 9 primjera u nominativu, 21 primjer u genitivu i 16 primjera u akuzativu; Yūnus sa 10 primjera u nominativu, 24 primjera u genitivu i 11 primjera u akuzativu; al-'An'ām sa 8 primjera u nominativu, 17 u genitivu i 10 u akuzativu; al-Naḥl sa 11 primjera u nominativu, 14 u genitivu i 6 u akuzativu; al-'Anfāl sa

9 primjera u nominativu, 12 u genitivu i i 5 u akuzativu; Hūd sa 14 primjera u genitivu i 9 u akuzativu; al-'Isrā' sa 5 primjera u nominativu, 5 u genitivu i 4 u akuzativu itd. Također, što je više obraćanja i oslovljavanja, naredbi, zabrana i savjeta ljudima, narodima, vjernicima, nevjernicima i drugim različitim skupinama ljudi, u surama i ajetima, veći je i broj primjera pravilnih množina muškog roda zato što obraćanje podrazumijeva množinu i kolektivitet. Neke među kur'anskim surama, kao što je primjetno, imaju i po stotinu ajeta koji u svom sadržaju imaju primjere pravilne množine muškog roda. Tako od 206 ajeta kur'anske sure al-'A'rāf²⁹, 104 ajeta se završavaju pravilnom množinom muškog roda u različitim padežima. Među primjerima pravilne množine u ovoj suri pronalazimo one čija je distribucija na stranicama Časnog Kur'ana najuočljivija najčešće u formi participa aktivnog ili pasivnog različitih glagolskih vrsta: المؤمنون، الكافرون، الظالمون، الصالحون، المجرمون، المفلسون، القائلون الخاسرون، الخالدون، المشركون، الفاسقون، المرسلون، الساجدون، المنظرون، الشاكرون، المهتدون، المسرفون، المعتدون، العالمون، المحسنون، الكاذبون، الصادقون، المنتظرون، المفسدون، الجاثمون، الأجمعون، المسلمون، المتقون، الغافلون، المصلحون، الصالحون، الجاهلون، itd. Slična je situacija sa surom al-Tawba. Od 129 ajeta ove sure, 56 se završavaju nekim od primjera pravilne množine muškog roda. Pravilna množina muškog roda i dugi slogovi sa tipičnim kur'anskim nazalnim konsonantom *nūn*, kojim se završava značajan broj kur'anskih ajeta, istovremeno su i jedna vrsta ritamskih signala kur'anskog izraza koji učestvuju u sintaktičko-intonacionim strukturama i ritamskom jedinstvu ajeta. Taj ritam oduševljava one koji razumiju, ali i one koji ne razumiju kur'anski jezik (...) Kur'an se obraća cijelom ljudskom biću: njegovom intelektu ali i njegovom „srcu“. Ritam je okrenut ovoj drugoj strani; on se doživljava, povezan je sa ritmom ljudskog srca, sa ritmom Kosmosa (...) on stilizira emocije. Njemu se prilagođava kur'anska semantika, sintaksa i intonacija.³⁰ Tipična kur'anska nazalizacija, u slučaju pravilne množine muškog roda izražena

29 Različiti su prijevodi naslova ove sure: Vrhovi bedema (Korkut), Pobjeda jedinstva (Čaušević), Moć rasuđivanja (Asad), Uzvisine (Duraković), Zidine (Karić).

30 Džemaludin Latić, *Stil Kur'anskog izraza*, Sarajevo: El-Kalem, 2001, str. 128–129.

kroz konsonant *nūn*, u spomenutim završecima ajeta, utiče na čistu kadencu, intonaciju koja pada, smiruje i opušta intonaciju.³¹ Otuda se ovi ajeti ne mogu učiti brzo i u njihovoj sporijoj interpretaciji dodatno se osjeti postignuta melodijska harmonija. Zato su i duže sure, medinske, sa dužim ajetima, na koje smo ukazali u kontekstu primjetne distribucije pravilne množine muškog roda i objavljene su u stišanoj melodiji i mirnom ritmu.³² Značajno prisustvo različitih primjera pravilne množine muškoga roda na završecima kur'anskih ajeta, uveliko određuje i ritam kur'anskih sura i muzikalnost Kur'ana Časnog. Brojnost primjera pravilne množine muškog roda ima izravan utjecaj na strukturu kur'anskih ajeta i njihovo značenje.

Primjeri koje smo naveli ali i relevantne statistike do kojih smo povremeno dolazili tokom ovog istraživanja³³ pokazuju da se pravilna množina muškog roda u Kur'anu najčešće pojavljuje u formi:

- particip aktivni prve vrste trokonsonantnih glagola sa 157 različitih primjera, najviše u surama koje smo spomenuli u prethodnom poglavlju. Navodimo sljedeći ajet: التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ – *Oni se kaju, i Njemu klanjaju, i Njega hvale, i poste, i molitvu obavljaju, i traže da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvrćaju i Allahovih propisa se pridržavaju. A vjernike obraduj!*³⁴ U samo jednom ajetu pronalazimo devet različitih primjera participa aktivnog upotrijebljenog u pravilnoj množini muškog roda. Među najfrekventnijim primjerima participa aktivnog prve vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu su:

31 Ibid., 133.

32 Abdul-Aziz Drkić, *Iz kur'anskog beskraja – Stilistika kiraeta*, Sarajevo: Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu, Centar za Kur'an i sunnet, 2022, str. 85.

33 Vidi: <https://read.shamela.ws/book/17037/4143#p1> (pristupljeno: 21. 9. 2024).

34 Al-Tawba, 112.

Primjer participa prve glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
كَافِرُونَ	Nevjernici	36 puta u 36 ajeta	93 puta u 91 ajetu
ظَالِمُونَ	Nasilnici	33 puta u 33 ajeta	91 put u 91 ajetu
خَالِدُونَ	oni koji će vječno ostati	25 puta u 25 ajeta	45 puta u 45 ajeta
صَادِقُونَ	Iskreni	6 puta u 6 ajeta	50 puta u 50 ajeta
فَاسِقُونَ	grešnici, nevjernici	17 puta u 17 ajeta	19 puta u 19 ajeta
خَاسِرُونَ	nastradali, gubitnici	14 puta u 14 ajeta	18 puta u 18 ajeta
كَادِبُونَ	Lažljivci	13 puta u 13 ajeta	13 puta u 13 ajeta
صَالِحُونَ	Dobri	3 puta u tri ajeta	27 puta u 27 ajeta
غَافِلُونَ	nemarni	9 puta u 9 ajeta	8 puta u 8 ajeta
حَافِظُونَ	oni koji čuvaju	9 puta u 9 ajeta	5 puta u 5 ajeta
ضَالُونَ	zalutali	5 puta u 5 ajeta	8 puta u 8 ajeta
شَاكِرُونَ	zahvalni	1 put u 1 ajetu	9 puta u 9 ajeta
صَابِرُونَ	strpljivi	3 puta u 3 ajeta	15 puta u 15 ajeta
جَاهِلُونَ	neznalice	3 puta u 3 ajeta	6 puta u 6 ajeta
سَاجِدُونَ	oni koji molitvu obavljaju	1 put u 1 ajetu	10 puta u 10 ajeta

- participi aktivni četvrte glagolske vrste sa 52 različita primjera među kojima dominira riječ al-mu'minūn: آمَنَ الرَّسُولُ: *Poslanik vjeruje u ono što mu se objavljuje od Gospodara njegovog, i vjernici – svaki vjeruje u Allaha, i meleke Njegove, i knjige Njegove, i poslanike Njegove...*³⁵ Među najfrekventnijim primjerima participa aktivnog četvrte vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu su:

Primjer participa četvrte glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُؤْمِنُونَ	vjernici	35 puta u 34 ajeta	145 puta u 142 ajeta
مُسْلِمُونَ	muslimani	15 puta u 15 ajeta	22 puta u 22 ajeta
مُجْرِمُونَ	zlikovci	15 puta u 15 ajeta	34 puta u 34 ajeta
مُفْسِدُونَ	oni koj nered čine	2 puta u 2 ajeta	18 puta u 18 ajeta
مُخْلِصُونَ	iskreni	1 put u 1 ajetu	15 puta u 15 ajeta
مُنْذِرُونَ	oni koji opominju	1 put u 1 ajetu	14 puta u 14 ajeta
مُفْلِحُونَ	oni koji će ostvariti ono što žele	12 puta u 12 ajeta	1 put u 1 ajetu
مُحْسِنُونَ	oni koji dobra djela čine	1 put u 1 ajetu	33 puta u 33 ajeta
مُشْرِكُونَ	mnogobošci	6 puta u 6 ajeta	36 puta u 36 ajeta
مُسْرِفُونَ	oni koji sve granice zla prelaze	3 puta u 3 ajeta	10 puta u 10 ajeta

- particip aktivni druge glagolske vrste sa 14 različitih primjera: وَيَلُّ لِّلْمُطَفِّفِينَ – *Teško onima koji pri mjerenju zakidaju*³⁶. Među najfrekventnijim primjerima participa aktivnog druge glagolske vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu su:

Primjer participa druge glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُكَذِّبُونَ	poricatelji	1 put u 1 ajetu	20 puta u 20 ajeta
مُبَشِّرُونَ	oni koji radosne vijest donose	nema	4 puta u 4 ajeta

- particip aktivni treće glagolske vrste sa 7 primjera; Među najfrekventnijim primjerima participa aktivnog treće glagolske vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu su:

36 Al-Muṭaffifūn, 1.

Primjer participa treće glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُتَأَفِّفُونَ	licemjeri	8 puta u 8 ajeta	19 puta u 19 ajeta
مُجَاهِدُونَ	oni koji se bore na Allahovom putu	1 put u 1 ajetu	3 puta u 2 ajeta
مُهَاجِرُونَ	muhadžiri	nema	5 puta u 5 ajeta
مُؤَلَّفُونَ	oni koji će pred Allaha stati	4 puta u 4 ajeta	2 puta u 2 ajeta

- particip aktivni pete glagolske vrste sa 9 primjera; među najfrekventnijim primjerima participa aktivnog pete glagolske vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu su:

Primjer participa pete glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُتَكَبِّرُونَ	oni koji se ohole	nema	3 puta u 3 ajeta
مُتَصَدِّقُونَ	oni koji milostinju udjeljuju	nema	2 puta u 2 ajeta
مُتَوَكِّلُونَ	oni koji se samo u Allaha uzdaju	3 puta u 3 ajeta	1 put u 1 ajetu

- particip aktivni šeste glagolske vrste sa 4 primjera; među najfrekventnijim primjerima participa aktivnog šeste glagolske vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu su:

Primjer participa šeste glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُتَقَابِلُونَ	oni koji su jedni prema drugima	nema	4 puta u 4 ajeta
مُتَّبِعُونَ	oni koji dolaze jedan iza drugog	nema	2 puta u 2 ajeta

- particip aktivni sedme glagolske vrste sa 2 primjera; među manjim brojem primjera participa aktivnog sedme glagolske vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu su:

Primjer participa šeste glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُتَّقِلِينَ	oni koji će se Gospodaru svome vratiti	3 puta u 3 ajeta	nema

- particip aktivni osme glagolske vrste sa 24 različita primjera; među najfrekventnijim primjerima participa aktivnog osme glagolske vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu su:

Primjer participa osme glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُتَّقُونَ	oni koji su bogobožasti	6 puta u 6 ajeta	43 puta u 43 ajeta
مُهْتَدُونَ	oni koji pravim putem idu	8 puta u 8 ajeta	9 puta u 9 ajeta
مُنْتَظِرُونَ	oni koji čekaju	3 puta u 3 ajeta	3 puta u 3 ajeta
مُنْتَدُونَ	oni koji u zlu prelaze svaku mjeru	1 put u 1 ajetu	5 puta u 5 ajeta
مُنْتَكِرُونَ	oni koji su naslonjeni	1 put u 1 ajetu	7 puta u 7 ajeta

- particip aktivni desete glagolske vrste sa 10 različitih primjera; među najfrekventnijim primjerima participa aktivnog desete glagolske vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu su:

Primjer participa desete glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُسْتَكْبِرُونَ	oni koji se ohole	2 puta u 2 ajeta	2 puta u 2 ajeta

- u obliku za izražavanje pojačanog značenja u 10 različitih primjera; među frekventnijim primjerima ovog načina pojačanog izražavanja svojstava upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu su:

Primjer pojačanog značenja	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
جَبَّارُونَ	silnici	nema	2 puta u 2 ajeta
قَوَّامُونَ	oni koji vode brigu	1 put u 1 ajetu	2 puta u 2 ajeta

- u obliku deverbalnih pridjeva u 9 različitih primjera; među frekventnijim primjerima ovih pridjeva upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu su:

Primjer deverbalnog pridjeva i pravilnoj množini muškog roda	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
نَبِيُونَ	vjerovjesnici	3 puta u 3 ajeta	13 puta u 13 ajeta
فَرِحُونَ	radosni	3 puta u tri ajeta	2 puta u 2 ajeta
مَيِّتُونَ	oni koji će pomrijeti	2 puta u 2 ajeta	1 put u 1 ajetu

- kao particip pasivni trokonsonantnih glagola prve vrste u 18 različitih primjera; među frekventnijim primjerima participa pasivnog prve vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu izdvajamo:

Primjer participa pasivnog prve glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مَبْعُوثُونَ	oni koji su oživljeni	7 puta u 7 ajeta	2 puta u 2 ajeta

- particip pasivni četvrte glagolske vrste u 19 različitih primjera; među frekventnijim primjerima participa pasivnog četvrte vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu izdvajamo:

Primjer participa pasivnog četvrte glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُرْسَلُونَ	izaslanici	7 puta u 7 ajeta	26 puta u 26 ajeta

مُخْلِصُونَ	iskreni	nema	8 puta u 8 ajeta
مُحْضَرُونَ	prisutni	7 puta u 7 ajeta	2 puta u 2 ajeta
مُنْظَرُونَ	oni kojima se daje vrijeme	1 put u 1 ajetu	5 puta u 5 ajeta
مُكْرَمُونَ	počašćeni	3 puta u 3 ajeta	2 puta u 2 ajeta
مُعْرَقُونَ	potopljeni	3 puta u 3 ajeta	1 put u 1 ajetu
مُحْرَجُونَ	oživljeni	2 puta u 2 ajeta	2 puta u 2 ajeta

- kao particip pasivni druge glagolske vrste u 9 različitih primjera; među frekventnijim primjerima participa pasivnog druge vrste trokonsonantnih glagola upotrijebljenih u pravilnoj množini u Kur'anu izdvajamo:

Primjer participa pasivnog druge glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُعْرَبُونَ	okovani	nema	4 puta u 4 ajeta
مُخْلَفُونَ	oni koji su izostali	3 puta u 3 ajeta	1 put u 1 ajetu
مُسْحَرُونَ	opčinjeni	nema	2 puta u 2 ajeta
مُخْلَدُونَ	vječni	2 puta u 2 ajeta	nema

- kao particip pasivni osme i desete vrste u 2 različita primjera itd. Među tim primjerima izdvajamo:

Primjer participa pasivnog osme glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُتَّبِعُونَ	praćeni	2 puta u 2 ajeta	nema

Primjer participa pasivnog desete glagolske vrste	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
مُسْتَضْعَفُونَ	potlačeni	1 put u 1 ajetu	4 puta u 4 ajeta

Iz poglavlja označenog kao „al-mulḥaq“ koji ukazuje na riječi koje se dekliniraju kao riječi u pravilnoj množini muškog roda a ne spadaju u tu kategoriju izdvajamo:

Primjer riječi koje se dekliniraju kao pravilna množina muškog roda	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
عَالَمُونَ	svjetovi	nema	77 puta u 77 ajeta
أَوْلُونَ – أَوْلُو	dolazi kao prvi član gen. veze	15 puta u 14 ajeta	nema
بُنُونَ – بُنُو	sinovi	5 puta u 5 ajeta	84 puta u 84 ajeta
سِنُونَ	godine	nema	12 puta u 12 ajeta

Upotreba ovih riječi je zanimljiva s obzirom da عَالَمُونَ najčešće dolazi u genitivnoj vezi sa rječju رَبِّ – Gospodar svjetova, riječi أَوْلُو kao prvi član genitivne veze najčešće izražava posebna imenska ili pridjevska svojstva. I riječ بُنُو također dolazi na mjestu prvog člana genitivne veze i označava potomke pojedinih poslanika ili naroda. Riječ سِنُونَ javlja se na mjestu drugog člana genitivne veze.

- primjere elativnih formi u pravilnoj množini:

Primjer elativa u pravilnoj množini muškog roda	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
أَوْلُونَ	preci	6 puta u 6 ajeta	32 puta u 32 ajeta
آخِرُونَ	oni, drugi	5 puta u 4 ajeta	27 puta u 27 ajeta
أَجْمَعُونَ	svi zajedno	3 puta u tri ajeta	23 puta u 23 ajeta

- odnosna imena u pravilnoj množini muškog roda:

Primjer odnosnih imena u pravilnoj množini muškog roda	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
أُمِّيُونَ	neuki	1 put u 1 ajetu	3 puta u 3 ajeta

حَوَارِيُونَ	učenici	3 puta u 3 ajeta	2 puta u 2 ajeta
رَبَّائِيُونَ	čestiti	2 puta u 2 ajeta	1 put u 1 ajetu

Pravilna množina ženskog roda na stranicama Kur'ana Časnog

Pažljivim nadnošenjem nad tekst Časnog Kur'ana uočavamo nešto manju distribuciju primjera pravilne množine ženskog roda. Šest kur'anskih sura imaju imena u pravilnoj množini ženskog roda: *al-Šaffāt* (Redovi), *al-Ḥuğūrāt* (Sobe), *al-Dāriyāt* (Oni koji pušu), *al-Mursalāt* (Poslani) *al-Nāzi'āt* (Oni koji čupaju), *al-'Ādiyāt* (Oni koji jure). Naš pokušaj markiranja ajeta u kojima se nalazi neki od primjera pravilne množine ženskog roda dovodi do zaključka da većina kur'anskih sura sadrži neki od primjera pravilne množine ženskog roda ali je njihova distribucija značajno manja u poređenju sa distribucijom primjera pravilne množine muškog roda pa je i utjecaj na strukturu, ritam i muzikalnost Kur'ana manje izražen.

Sure sa najvećim brojem primjera pravilne množine ženskog roda su: *al-'A'rāf* bez primjera u nominativu, 24 primjera u genitivu i 9 u akuzativu; *al-'An'ām* sa 2 primjera u nominativu, 15 primjera u genitivu i 9 u akuzativu; *Yūnus* sa 2 primjera u nominativu i 18 primjera u genitivu i 5 u akuzativu; *al-Tawba* sa 4 primjera u nominativu, 7 primjera u genitivu i 10 primjera u akuzativu; *al-Naḥl* sa 2 primjera u nominativu, 9 primjera u genitivu i 8 primjera u akuzativu; *al-'Isrā'* sa 1 primjerom u nominativu, 14 primjera u genitivu i 3 primjera u akuzativu; *Hūd* sa 4 primjera u nominativu, 4 primjera u genitivu i 7 primjera akuzativu; *Yūsuf* sa 2 primjera u nominativu, 5 primjera u genitivu i 5 primjera u akuzativu; *Ibrāhīm* sa 1 primjerom u nominativu, 7 primjera u genitivu i 4 primjera u akuzativu; *al-Ra'd* sa 6 primjera u nominativu, 4 primjera u genitivu i 4 primjera u akuzativu; *al-'Anfāl* sa 3 primjera u nominativu, 3 primjera u genitivu i 2 primjera u akuzativu; *al-Ḥiğr* sa 2 primjera u nominativu, 1 primjerom u genitivu i 2 primjera u akuzativu;

al-Kahf sa 3 primjera u nominativu i 3 primjera u akuzativu bez primjera u genitivu itd.

Među primjerima pravilne množine ženskog roda čija je distribucija na stranicama Časnog Kur'ana najuočljivija izdvajamo:

- imena koja se završavaju na *t* ženskog roda i na *dugi elif* bez obzira da li su prirodnog ženskog roda, imena koja predstavljaju prirodni ženski rod, deverbálni pridjevi nastali dodavanjem *t* ženskog roda:

Primjer imena u pravilnoj množini ženskog roda	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
آيَاتٌ	ajeti, znaci	32 puta u 32 ajeta	216 puta u 216 ajeta
سَيِّئَاتٌ	nevolje, kazne	6 puta u 5 ajeta	30 puta u 29 ajeta
بَيِّنَاتٌ	očevidni, dokazi	9 puta u 9 ajeta	43 puta u 43 ajeta
ظُلُمَاتٌ	tmine	4 puta u 4 ajeta	19 puta u 18 ajeta
كَلِمَاتٌ	riječi	2 puta u 2 ajeta	14 puta u 13 ajeta
صَدَقَاتٌ	zekat	1 put u 1 ajetu	9 puta u 9 ajeta
ثَمَرَاتٌ	plodovi	1 put u 1 ajetu	15 puta u 15 ajeta
خَيْرَاتٌ	dobročinstva	2 puta u 2 ajeta	8 puta u 8 ajeta
سَمَاوَاتٌ	nebesa	9 puta u 9 ajeta	176 puta u 174 ajeta
جَنَّاتٌ	bašče	16 puta u 16 ajeta	53 puta u 50 ajeta
بَنَاتٌ	kćeri	6 puta u 4 ajeta	10 puta u 7 ajeta
أُمَّهَاتٌ	majke	5 puta u 4 ajeta	6 puta u 6 ajeta
طَيِّبَاتٌ	čestite	3 puta u 3 ajeta	17 puta u 17 ajeta

- pridjevi (participi) za razumna bića ženskog roda različitih glagolskih vrsta nastali dodavanjem *t* ženskog roda:

Primjer participa u pravilnoj množini ženskog roda	Značenje	Distribucija u nominativu	Distribucija u genitivu i akuzativu
صَالِحَاتٌ	dobra djela	3 puta u 3 ajeta	61 put u 61 ajetu
مُؤْمِنَاتٌ	vjernice	5 puta u 5 ajeta	17 puta u 16 ajeta
مُتَصَدِّقَاتٌ	licemjerke	2 puta u 2 ajeta	3 puta u 3 ajeta
فَائِيَّاتٌ	poslušne	1 put u 1 ajetu	2 puta u 2 ajeta

Zajednička upotreba pravilne množine muškog i ženskog roda u Kur'anu Časnom

Promatrajući i analizirajući temu pravilne množine muškog i ženskog roda u Kur'anu Časnom primjetna je distribucija zajedničke upotrebe pravilne množine muškog i ženskog roda posebno u oblicima participa aktivnog prve ali i proširenih glagolskih vrsta. Ovakva upotreba pravilne množine muškog i ženskog roda otkriva rodnu senzitivnost arapskog jezika koja se ogleda i u gramatičkim i morfološkim kategorijama. Ovo je izraženije u dužim kur'anskim ajetima u kojima Uzvišeni Stvoritelj upućuje obećanja, savjete, nagrade, prijetnje, kazne za učinjena ili neučinjena djela, radnje i postupke. Tako u kur'anskom ajetu: وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ – *Allah obećava vjernicima i vjernicama džennetske bašče kroz koje će rijeke teći, u kojima će vječno boraviti, i divne dvorove u vrtovima edenskim. A i malo naklonosti Allahove veće je od svega toga; to će, doista, uspjeh veliki biti!*³⁷ u istoj ravni Allah Uzvišeni spominje i vjernike i vjernice u pogledu obećane nagrade i uživanja na Vječnom svijetu. Ilustrativan primjer zajedničke upotrebe pravilne množine muškog i ženskog roda u oblicima participa aktivnog različitih glagolskih vrsta je i ajet: إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِبِينَ

37 Al-Tawba, 72.

وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا – *Muslimanima i muslimankama, i vjernicima i vjernicama, i poslušnim muškarcima i poslušnim ženama, i iskrenim muškarcima i iskrenim ženama, i strpljivim muškarcima i strpljivim ženama, i poniznim muškarcima i poniznim ženama, i muškarcima koji dijele zekat i ženama koje dijele zekat, i muškarcima koji poste i ženama koje poste, i muškarcima koji o svojim stidnim mjestima vode brigu i ženama koje o svojim stidnim mjestima vode brigu, i muškarcima koji često spominju Allaha i ženama koje često spominju Allaha – Allah je, doista, za sve njih oprost i veliku nagradu pripremio.*³⁸ Tefsirske zbirke navode povode objave ovoga ajeta koji dodatno potvrđuje jezičku i rodnu senzitivnost arapskog jezika. Ajet je objavljen Poslaniku nakon što je Poslanikova supruga Ummu Salama pitala Poslanika zašto se u Kur'anu spominju u svim situacijama muškarci a ne spominju se žene.³⁹ Jasno ekspliciranje i navođenje imena u pravilnoj množini muškog i ženskog roda, fascinantna zvukovna, fonetska, morfološka, sintaksička i semantička harmonija dodatno naglašavaju Božije obećanje oprosta i velike nagrade za svako stvorenje, bez razlike da li je riječ o muškarcima ili ženama. Ovaj i drugi slični ajeti u kojima uočavamo istovremeno navođenje pravilne množine muškog i ženskog roda imaju jedinstven ritam i posebno su ritmički organizirani, imaju jedinstvenu rimu a sâm sadržaj ajeta završava se istim slogovnim cjelinama.⁴⁰ Istovremeno, ovakav lingvistički pristup upućuje na zajednički identitet vjernika i vjernica te pomaže u stvaranju osjećaja zajedništva i kolektivne odgovornosti unutar zajednice. Kontinuirana upotreba pravilne množine muškog i ženskog roda jača preciznost značenja, doprinose oblikovanju identiteta zajednice i osiguravaju kohezivnost i koherenciju poruka. Navedeni kur'anski ajet ujedno

38 Al-'Aḥzāb, 35.

39 Vidi: Tafsir Al-'Aḥzāb, 35. na <https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/tabary/sura33-aya35.html>, pristupljeno 4. 10. 2024. i <https://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=9&tTafsirNo=50&tSoraNo=33&tAyahNo=35&tDisplay=yes&Page=1&Size=1&LanguageId=1> (pristupljeno 5. 10. 2024).

40 Dž. Latić, *Stil Kur'anskog izraza*, str. 117.

sadrži i neke od najfrekventnijih oblika množine koje smo markirali u prethodnim dijelovima ovoga rada.

Zaključak

Većina kur'anskih sura sadrži neki od primjera pravilne množine muškog roda ili pravilne množine ženskog roda u različitim padežnim formama. Iščitavanjem i markiranjem primjera primijetili smo da je njihova najveća koncentracija u prvoj polovini Kur'ana Časnog, u dužim surama i u dužim ajetima. Što je više obraćanja i oslovljavanja, naredbi, zabrana i savjeta ljudima, narodima, vjernicima, nevjernicima i drugim različitim skupinama ljudi, u surama i ajetima, veći je i broj primjera pravilnih množina muškog roda zato što obraćanje podrazumijeva množinu, kolektivitet, čovječanstvo u cjelini. Sura sa najvećim brojem primjera pravilne množine muškog i ženskog roda je *al-'A'rāf* sa 19 primjera u nominativu, 41 primjer u genitivu i 40 primjera u akuzativu pravilne množine muškog roda i 24 primjera u genitivu i 9 u akuzativu pravilne množine ženskog roda. Najfrekventniji primjeri pravilne množine muškog roda na stranicama Kur'ana Časnog su: 35) مُؤْمِنُونَ u nom. i 145 u gen. akuz.); 36) كَافِرُونَ u nom. i 93 u gen. akuz.); 33) ظَالِمُونَ u nom. i 91 u gen. akuz.); 5) بَنُونَ u nom. i 84 u gen. akuz.); 77) عَالَمُونَ u gen. i akuz.). Najfrekventniji primjeri pravilne množine ženskog roda na stranicama Kur'ana Časnog su: 32) آيَاتٌ u nom. i 216 u gen. akuz.); 9) سَمَآوَاتٌ u nom. i 176 u gen. akuz.); 3) صَالِحَاتٌ u nom. i 61 u gen. akuz.); 16) جَنَّاتٌ u nom. i 53 u gen. akuz.); 9) بَيْتَاتٌ u nom. i 43 u gen. akuz.). Ovako impozantna distribucija primjera pravilne množine muškog i ženskog roda svrstava ih u najfrekventniju kur'ansku leksiku uz samostalne i spojene zamjenice, veznike i prijedloge a značajno prisustvo različitih primjera pravilne množine muškoga roda na završecima kur'anskih ajeta, uveliko određuje i ritam kur'anskih sura i muzikalnost Kur'ana Časnog i ima važnu ulogu u oblikovanju stila kur'anskog izraza.

Literatura

- al-Ġalāyīnī, Muṣṭafā (2005). *Ġāmi' al-durūs al-'arabiyya*, II, Beirut: Al-Maktaba al-'aṣriyya.
- Alispahić, Zehra (2023). „At-Takallum – najsavremenija serija udžbenika arapskog jezika u medresama“, Sarajevo: *Novi Muallim*, Udruženje Ilmijje.
- Alispahić, Zehra (2023). „Kategorija dvojine u kur'anskom tekstu“, Sarajevo: *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka*.
- Al-Rāzī, Faḥruddīn 'Abū 'Abdullah Muḥammad ibn 'Umar, *Al-Tafsīr al-kabīr*, (<https://www.islamweb.net/ar/library/content/132/1153>, 29. 10. 2023).
- Al-Suyūṭī, 'Abduraḥmān 'Abū Bakr Ġalāluddīn (b.g.i.) *Al-Muzḥir fī 'ulūm al-luġa wa 'anwāi'hā*, al-Qāhira: Dār al-turāṭ (www.alkottob.com pdf).
- Drkić, Abdul-Aziz (2022). *Iz kur'anskog beskraja – Stilistika kiraeta*, Sarajevo: Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu, Centar za Kur'an i sunnet.
- Ḥasan, 'Abbās (2007). *Al-Naḥw al-wāfī*, al-Qāhira: Dār al-ma'ārif.
- Ibn 'Āšūr, Muḥammad al-Ṭāhir (1984). *Tafsīr al-taḥrīr wa al-tanwīr*, Tunis: al-Dār al-Tūnisiyya li al-našr.
- Jahić, Mustafa (1428 / 2007). *Arapska gramatika u djelu al-Fawā'id al-'abdiyya Mustafe Ejubovića*, Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka.
- Kristal, Dejvid (1988). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, (preveli Ivan Klajn i Boris Hlebec), Beograd: Nolit.
- Latić, Džemaludin (2001). *Stil Kur'anskog izraza*, Sarajevo: El-Kalem.
- Muftić, Teufik (1977). *Arapsko-bosanski rječnik*, Sarajevo: El-Kalem.
- Muftić, Teufik (1999). *Gramatika arapskog jezika*, Sarajevo: Federacija Bosne i Hercegovine, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Izdavačka kuća Ljiljan.
- Naṣṣār, Ḥusayn (b.g.i.) *Al-mu'ġam al-'arabī naš'atuhū wa taṭawwuruhu*, al-Qāhira: Dār Mišr li al-ṭibā'a (<https://bayanbox.ir/view/8759522715327155077/nassar1.pdf>).
- Sībawayh, Abū Bišr 'Amr bin 'Uṭmān bin Qanbar (1988). *Kitāb Sībawayh, taḥqīq wa šarḥ* 'Abdusselām Muḥamad Hārūn, al-Qāhira: Maktaba al-Ḥānġī.
- Tafsīr al-Qurṭubī (<http://quran.ksu.edu.sa/tafseer/qortobi/sura66-aya4.html>).
- Tafsīr ibn Kaṭīr (<https://tafsir.app/ibn-katheer/50/27>).

Tafsīr Al-'Aḥzāb, 35. na <https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/tabary/sura33-aya35.html>, pristupljeno 4. 10. 2024. i <https://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=9&tTafsirNo=50&tSoraNo=33&tAyahNo=35&tDisplay=yes&Page=1&Size=1&LanguageId=1> (pristupljeno 5. 10. 2024).

‘Uḏayma, ‘Abulḥāliq (1972). *Dirāsāt li ‘uslūb al-Qur’ān al-Karīm*, al-Qāhira: Dār al-ḥadīṭ.

Younus, Hana i sar., ur. (2021). *Arapski jezik u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Kulturni centar “Kralj Fahd”.

<https://read.shamela.ws/book#17037/4143/p1> (pristupljeno: 21. 9. 2024).

